

Forfatter: Henrik Schovsbo

Titel: Knud Hjortø

Anvendt udgave: Knud Hjortø

Det Danske Sprog- og Litteraturselskab (dsl.dk)

Det Kongelige Bibliotek (kb.dk)

Knud Hjortø

Indhold

- [Indledning](#)
- [Biografi](#)
- [Forfatterskabet](#)
- [Modtagelse og den senere kritik](#)
- [Forfatterskabets Efterliv](#)
- [Tekstoplysninger](#)
- [Bibliografi](#)
- [Cand.mag. et art. Henrik Schovsbo](#)

Indledning

”Nu vil jeg være forfærdelig fræk, for der er ingenting, jeg er bange for. Hverken Guds vrede eller menneskenes spot skræmmer mig; jeg vil netop høre begge dele, derfor har jeg taget et stade oven for atmosfæren, thi ptøj! den vil jeg ikke indånde”.

(Af ”Rhapsodi”, *Vagten*, 1899, optrykt i *Syner*, 1899, DK-udgaven 2003, s. 72).

Den sidste tekst i den sidste bog, Knud Hjortø selv udgav, novellen ”Det, der går forbi” i samlingen *Under livets træ* (1932) beretter om en ældre forfatter og hans livsregnskab. Sit forfatterskab ser han som efterårets faldende løv: det er ikke sommerens grønne blade, de er det egentlige liv, men et fantasiens brogede efterliv, for ”ingen digter har virkelig levet livet, det opdager han, når han bliver gammel og vågner af sin kunstnerdrøm”.

Denne sene indsigt følger på et af de rigeste forfatterliv i 1900-tallets danske litteratur. Punktligt kommer en bog om året, roman eller novellesamling, fra århundredets begyndelse til efter døden, hvor boet gøres op, og skufferne tømmes. Hjortø skrev ikke blot fiktion, men også essayistik og musikanmeldelser. Især refleksionerne over sproget fyldte meget i hans liv. Som filolog af fag og som forfatter var han en bevidst sprogbruger, og han samlede mange iagttagelser over det talte sprog, hvilket kom hans replikkunst til nytte, også i de (få) dramatiske forsøg, se f.eks. *Vagten*, fotografisk optryk, 1982, s. 523.

Hvad får nu denne bevidste forfatter, der begynder sit virke med en fanfare i det høje toneleje, til at afskrive digtningens eksistentielle værdi, nedskrive den til farvet fantasipynt? Man kan mene, at Hjortø ikke er ene med at se digteren mere som livsiagttageren end som den, der griber ind i tilværelsen; det er næsten pensum for moderne forfattere, tænkt blot på hele den problemstilling og debat, der opstod i forbindelse med Martin A. Hansens opfattelse af digtningen som ”Kainsværk” (se f.eks. Thorkild Bjørnvigs *Kains Alter* 1964). Almenpsykologisk kan man udtrykke forholdet mellem digtning og liv som mellem refleksion og spontant engagement, på samme måde som den religiøse grubler kan gå i stå over for kravet om spontanitet som religiøs pligt: ”Du *skal* elske din næste”.

Refleksionens kim ligger i Hjortø-citatet ovenfor. Bevidstheden om at ville være fræk udspringer af en tilsyneladende uskyldig selviagttagelse, der med tiden udvikler sig, både i bogen *Syner* og i resten af forfatterskabet, til en forestilling af tilværelsens grundlæggende dobbelthed: Virkeligheden bliver betragtet af nogen, subjekt over for objekt. Da jeg’et i debutbogen er kommet dybest ned i tilværelsens grund, efter ragnarok og før den nye skabelse, er der én, der ånder i dyndet, et pulsslæg i tågen. Hvem? Spørger jeg’et – og får ikke

noget svar. Eller for den sags skyld: inden i det jeg, der oplever de mest rasende syner, sidder en lille tør magister og sørger for, at det hele bogstaveres på den rigtigere og filologisk mest korrekte måde.

Refleksionen er med Hjortø hele hans litterære liv, men bliver først til sidst et problem. Denne bevidsthed om livets dobbelthed gør ham moderne, til vor ældre samtidige. Han gør den moderne sociale bevægelse med: bondesønnen bliver folkeskolelærer og derefter akademiker – hele to skridt på stigen i ét liv. Mange af hans personer er bondefødte bymennesker, nogle kommer til (hoved)staden fyldt med oprindelige kraft for at rydde op i bykulturen, sådan som bønderne erobrede den politiske magt i Danmark ved Systemskiftet i 1901; andre falder til ro, alle ræsonnerer over deres egen rolle i det voksenliv, der leves væk fra den landlige rod.

Knud Hjortø faldt til ro i byen. Han levede sine sidste år på Frederiksberg, hvor den klarøjede iagttager af livet oplevede langsomt at blive blind. Han omkom ved at blive kørt over af en bil – den tænksomme bondesøn led som en af de første digtere den moderne storbydød.

Biografi

"I 1908 blev jeg lærer ved Vordingborg seminarium, men jeg kunde i længden ikke holde det dobbelte arbejde ud. I 1912, da jeg havde den glæde at få det Anckerske legat, sae jeg med det samme skolen farvel, og nu fører jeg en forfatters i virkeligheden misundelsesværdige liv. Jeg kan skrive, når jeg vil, og drive, når jeg vil, og jeg mangler ikke oplagthed til nogen af delene. Jeg skriver ikke så lidt, og der skal meget driveri til, for at et digterværk kan blive til."

"Lidt selvbiografi", *Bogvennen*, 1914, optrykt i *Under det svindende lys*, 1933, s. 77

Knud Anders Knudsen blev født 4.1. 1869 på Hjortøgaard ved Kirke Værløse i Nordsjælland. Hans forfædre var bønder – farfaderen tillige spillemand. Moderen var af håndværkerslægt, og i modsætning til faderen læste hun en del, landbooplysning, men også digtere som Holberg og Blicher. Hun døde, da sønnen var få år gammel; han lærte hende ikke at kende, men arvede hendes bøger, der tidligt optog drengen. Lidt senere nærrede han sin fantasi yderligere ved bibellæsning, især af åbenbaringsbogen.

15 år gammel fik den unge Hjortø en stærk indre tilskyndelse til at digte, og han skrev en række historier i en hjemmelavet bog; den brændte han dog i det kritiske forår, der fulgte den inspirerede vinter. 17 år gammel kom han til Jonstrup Seminarium, hvorfra han som nittenårig blev dimitteret som lærer. Tiden på seminariet mindedes han ikke med glæde, men han tabte ikke lysten til bogen, og 1891 blev han student. I de følgende år levede han dels som privatlærer, dels studerede han filologi med fransk som hovedfag. Hans interesser gik især i retning af den sammenlignende sprogvidenskab, og hans foretrukne lærere var Kristoffer Nyrop, der inspirerede hans optagethed af ordenes liv, og Otto Jespersen, hvis interesse for fonetik og ortografi han kom til at dele.

Som led i sit studium besøgte Hjortø i oktober 1896 og igen i maj 1897 Paris, hvor verdensstadens kulturliv – teater, kunst, men først og fremmest musik – gjorde et stærkt indtryk på ham. Her fik han øjnene op for komponister som Bach og Beethoven, som han her kunne høre for fuldt orkester næsten hver dag, mens man hjemme i Danmark kun hørte få koncerter og i stedet måtte nøjes med de tit fattige klaverudtog af de store værker, som borgerskabets døtre spillede på det opretstående klaver som frugt af deres næsten obligatoriske musikundervisning.

Interessen for den store musik forlod aldrig Hjortø, og den rørte ved hans sjælelige grund. I

hvert fald vendte han hjem fra Paris som digter i stedet for som filolog, og han skrev i det, han senere betegner som en eksplosiv inspiration, bogen *Syner*, som udkom i 1899, efter at han definitivt havde opgivet sit studium for at leve som realskolelærer (Skanderborg, Skelskør og som seminarielærer i Vordingborg) og fritidsforfatter. 1912 fik han som sagt legat, og efter en længere rejse til bl.a. Italien levede han resten af sit liv af og for sit forfatterskab.

Nogle måneder før *Syner* udkom, debuterede Knud Knudsen i tidsskriftet *Vagten* med teksten "Rapsodi", som der er citeret fra ovenfor, og som indgik i rækken af tekster i den senere bog. Dette værk udsendte han under navnet Knud Knudsen-Hjortø – endelig i 1904 ændrede han sit navn til det blivende: Knud Hjortø.

Navneskiftet er symptomatisk for en række af de forfattere med rod i det landlige folk, der debuterede i disse år: Jeppe Aakjær, Marie Bregendal, Johan Skjoldborg og – uden navneskift – Johs. V. Jensen, Thit Jensen og Jakob Knudsen. Hertil knytter sig Martin Andersen Nexø. Det er denne gruppe digtere, som Sven Møller Kristensen har samlet under betegnelsen "Den store generation" (1974), og som gav mæle til nye erfaringer fra et land i opbrud. Hjortø stod meget af tiden uden for denne gruppe, for han havde – som Johs. V. Jensen – sit udspring i 1890'erne og deres erfaringer af de sjælelige dybder i mennesket. Den indsigt i det ubevidste sjæleliv, som inspirationen bag *Syner* havde givet ham, beholdt han hele livet, og han skrev stadig på den – med en ny kulmination i det sene hovedværk *Hans Heilums nat* (1924). Sideløbende opdyrkede han sine steder i samfundet: det landlige miljø, som hans personer forlader, og den lille provinsby, ofte med dens realskole i centrum, hvor han selv havde levet en årrække og bl.a. fundet sin hustru.

I den dobbelte troskab mod 1890'er-erfaringen og det nye århundredes sociale virkelighed blev Hjortø ikke nogen partigænger; han var litterært set ret ensom, men agtet, og personlig ven med bl.a. Johs. V. Jensen, der redigerede et bind efterladte tekster og skrev mindeord over Hjortø (*Under det svindende lys*, 1933).

Som sagt levede Hjortø fra 1912 som fri forfatter. Som Oluf Friis er inde på det i sin Hjortø-biografi (*KH – Karakteristik og Bibliografi*, 1924), ender Hjortøs biografi på en måde her (s. 19) – siden udgav han en bog om året, idet han bearbejdede sine tidlige erfaringer og en nyvunden forståelse for den kvindelige psykologi, og han skrev fra sin sikrede tilværelse en række især psykologiske romaner – med tiden mest noveller - hvor hans sjælekundskab fejrer triumfer.

Man kan sammenfatte Knud Hjortøs liv kort: han kom fra landet til byen. Han tog til Paris og blev digter – og det blev han ved med at være, til han blev kørt over. Han indre historie har Johs. V. Jensen (*Under det svindende lys*) fortalt lige så kort: "En Fenrisulv opsporede han i sin Natur, droges med den og efterlod den bunden" (s. 8).

Forfatterskabet

- [Ungdomsromanerne](#)
- [Hovedværkerne](#)
- [Manddomsromanerne](#)
- [Noveller](#)
- [Sprogvidenskabelige og andre essays](#)

Ungdomsromanerne

”Det glemmer jeg aldrig/noen sinde,/det spark, som vakte mig/vredt af min søvn,/og endnu mindre/det første brøl,/jeg øjeblikkelig/fandt i min strube.”

Motto til *Syner*, DK-udgaven s. 7).

Man kan kvie sig ved at kalde *Syner* en roman. Den er en genrehybrid, som så mange andre tekster i tiden, bestående af en række visionære tekster, der er løst komponeret sammen i tre suiter efter musikalsk forbillede. Bogens jeg, musikeren og digteren, når i hver af handlingens forløb frem til en verden, der henligger i tilstanden, lige inden skabelsen finder sted. Den gamle verdens nulpunkt bliver det mulighedsrige startpunkt for en ny begyndelse. Vejen er ikke altid tydelig, for tekstdele, der synes at høre hjemme i andre spor, krydses ind i den skrøbelige sammenhæng. Men man føres fra en genkendelig nordsjællandsk natur via folketroens steder til den yderste virkelighed, den der er først eller 'i grunden'.

Oplevelsen af de yderste ting optog flere digtere i Hjortøs samtid. Ikke blot skrev Ernesto Dalgas samtidig sin store *Dommedags Bog* (posthumt 1903, *Danske Klassikere* 1996), men også den norsk-danske Sigbjørn Obstfelder færdiggjorde sit store, Nietzsche-inspirerede værk om alverdens mytiske sandheder, *En prests dagbog*, 1900. Tidligere havde i Sverige Strindberg skrevet om *Inferno*, 1897. Den franske digter Paul Verlaine genudgav 1892 og 1895 Arthus Rimbauds *Une saison en enfer*, 1873 (da. 1992: *En årstid i helvede*), som Hjortø som franskstuderende selvfølgelig kendte ligesom Dantes *Den guddommelige Komædie*, der blev genudgivet af Valdemar Vedel i Chr. K. F. Molbechs fordanskning fra 1850'erne. Samtidig, 1892, udsendte Vedel sin store monografi om Dante. Mens alt dette foregik, sad Sigmund Freud i Wien og forberedte en videnskabelige bearbejdning af tidens digteriske, psykologiske indsigter fra bl.a. danske J.P. Jacobsen og norske Henrik Ibsen, i sine epokegørende værker som f.eks. *Traumdeutung* (1901, da. *Drømmetydning*, oversat af Otto Gelsted, 1920).

Mennesker har til alle tider drømt drømme og set syner, men der sker den ændring i Hjortøs periode, at hvor man tidligere så budskaber fra guder og dæmoner, der eksisterede uden for den drømmende, opgav man denne såkaldte 'transcendens', og med Dalgas' ord i "Slutning" i *Dommedags Bog* oplevede man i stedet de religiøse sandheder som psykologi. Gud og Satan er sjælelige realiteter inden i den enkelte, ikke udenfor. Mennesket skaber selv sin verden og læser tekster for at få menneskeforståelse, som nu bliver den yderste viden. Derfor bliver digteren den centrale mennesketype (hvad han også havde været i romantikken, for at vige pladsen i naturalismen for f.eks. ingeniøren): han har indsigten og former synerne, ligesom man i tiden efter Brandes begyndte at læse de bibelske skrifter som digterværker af visionær karakter – sådan som den unge Hjortø i Værløse læste Johs. Åbenbaring.

Det er således ikke tilfældigt, at jeg'et i *Syner* er digter og verdensskaber. På samme måde som han spiller violin på Elverhøj i sin elskovskvide i begyndelsen af bogen. Opstemmet seksualitet kan i forbindelse med musikalsk improvisation føre til, at det ubevidste åbner sig og folder sig ud, sådan som højen lukker sig op for den unge mand, og han lærer en ganske anden musik, end den han kendte forud. Herhen peger også den symbolistiske kunstner Johannes Holbeks (1872-1903) forside til originaludgaven af *Syner* (gengivet i DK-udgaven s. 5). Her står en violinspillende åmand midt mellem til venstre et stiliseret menneskeligt øre, og til højre hvad der kan ligne nervetråde. Det er i sindet, mellem ydre og indre og skudt op fra det underste land, at den dæmoniske musik bliver til.

Senere – udtrykt i den allerede citerede selvbiografiske skitse – fortrød Hjortø, at *Syner* kom ud. Han mente, at det var nødvendigt, at den blev skrevet, for det indre tryk var så stort, men

Knud Hjortø,

han mente også, at det snarere var en bog for sjælekendere end for den læsende almenhed, for den var for privat, men ikke gal. Han huskede også, at bogen faldt til jorden, men det er ikke helt sandt. Hovedbladene anmeldte den nok noget uforstående, men fra forlagets anbefalende konsulent, Henrik Pontoppidan, til Sophus Claussen havde man blik for ”den Mand, der vil kende alle Kræfter og al Musik i Verden”, som denne skrev i sin anmeldelse af debutbogen i *Illustreret Tidende* (28.1. 1900).

Hjemme fra egnen, 1901

”Det første jeg så, da skyerne fra Syner var trukket bort, var min fødeegn. Den og alle indtrykkene der hjemme fra kom min næste bog til at handle om. Hvor var det velgørende ovenpå den kosmiske svir at tumle med den velkendte lille verden oppe fra Nordsjælland.”

(*Under det svindende lys*, s. 75)

Med sine første fire bøger, udover den nævnte *Syner*, romanerne *Hjemme fra egnen*, *Kraft*, 1902, og *Folk*, 1903, prøver Hjortø sit talent af og finder sit forfatterskabs typer og steder: landet og de folk der har forladt det og slået sig ned i byen, særlig købstaden med dens småborgerliv.

I *Hjemme fra egnen* er vi i det nordsjællandske, hvor en voldsom, erotisk historie udspiller sig mellem en frodig bondepige og en ulykkelig – og farligt – forelsket karl. Fortællingen er præget af Johs. V. Jensens samtidige himmerlandshistorier (*Himmerlandsfolk*, 1898) med deres stærke lidenskaber og lidt eksotiske miljø. Bogen er ikke betydelig som andet end som led i forfatterens orientering i emner og evner

Kraft, 1902

”Og hvordan er det muligt at en så fin og suveræn kunstner som Knud Hjortø kunde holde ud at skrive en så ukunstnerisk bog som *Kraft*, der mere er en samling skældsord end en fortælling?

(Otto Gelsted i *Tilskueren*, dec. 1915)

En bondefødt, Henrik Stendal, fører sig frem i hovedstaden som en skrap meningsmager med gennemslagskraft. Han stifter et tidsskrift, *Faldøksen*, hvor der gøres op med tidens pessimisme og forfaldstendenser, ligesom hele den etablerede senromantiske og symbolistiske digtning lægges på blokken. Bogen er skrevet det år, hvor partiet Venstre fik magten ved det såkaldte ’systemskifte’, hvad der i ikke ringe grad var med til at styrke selvbevidstheden hos de nye forfattere fra landet.

Lutter skældsord er bogen dog ikke. Vildmanden Stendal oplever en ulykkelig kærlighedshistorie, hvor han taber den elskede til en dekadent digter, så der åbnes for muligheden for at få en psykologisk forståelse for hans udadrettede raseri som reaktion mod erotisk frustration. Således foregribes i grove træk en problemstilling, der kom til at optage Hjortø i en række bøger. Dele af kritikken opfattede Hjortø på linje med Gustav Wied, men blidere med hensyn til tro og køn. Helt oppe i Norge var man orienteret om ny dansk digtning: *Kraft* ”er let skrevet og fører et fyndigt sprog. Paa det humoristiske Omraade minder Forfatteren ikke saa lidet om Gustav Wied, grovkornet, men træffende, dog aldrig slibrig”. (Anonym anmelder i *Bergens Aftenblad*, citeret i Hjortøs *Æventyret*, annoncesektionen)

Folk, 1903

”Der var tavst i stuen, indtil overlæreren kom frem med en af de smukke opfattelser, som han

Knud Hjortø,

var så almindelig afholdt for:

”Man kan ikke sige, at din bror drikker, men han er en naiv og livslysten natur, som –”.

Knud Hjortø: (*Folk*, s. 250)

Med sin fjerde roman når Hjortø frem til sin egen nutidssituation og miljø: livet i den lille købstad mellem fjord og jernbane og med realskolen midt i byen. Skelskør er tydeligvis modellen, byen hvor Hjortø underviste på realskolen, og hvor han fandt sin hustru i ældste klasse. Der udspiller sig en række til dels politiske intriger i den lille bys borgerskab, men også megen menneskelig råddenskab og opløsning kommer frem i skildringerne af livet i privaterne og på hotellet, hvorfra mange – små som store – branderter bæres hjem til ægtesengene. Også et spil om byens overtagelse af den private realskole er i gang. Man vil gerne reformere byens skolevæsen og samle det, men udsigten til, at den kritiske og højt talende bestyrer og skoleejer skal være leder af den nye borger- og realskole, sætter smudsige initiativer i gang, der får jaget den Politiken-læsende og moderne mand ruineret fra byen.

Tonen i (*Folk* er stærkt satirisk, af Gustav Wieds skole. Især mestrer Hjortø de antydende replikker, hvor sladderer formerer sig, uden at nogen kan gøres ansvarlig for direkte udsagn. Det slemme må tilhøreren selv lægge til af sin egen galde, og denne form er effektiv til at holde en pæn og respektabel overflade over ondskaben. Det er således den citerede overlærer, der fremstår som den lille bys egentlige moralske magthaver, der udøver sin indflydelse med diskrete, men effektive midler til at dirigere sladderer i byen. Man kan sige, at det er denne klamme offentlige mening, der er i centrum i en sådan grad, at (*Folk* bedst kan opfattes som en kollektivroman, hvor hele byens stemning af indelukthed og skjult magtanvendelse lægges frem til beskuelse. Dette er for så vidt modigt af Hjortø, som selv virkede i en lille by og kurtiserede i hvert fald én af sine kvindelige elever, en adfærd, der lægges den fiktive skolebestyrer til last.

Folk er en betydelig bog og blev Hjortøs egentlige gennembrud – hvis man kan tale om det begreb i forbindelse med et forfatterskab, der i forhold til det store publikum altid var eksklusivt, og hvis bøger meget sjældent nåede ud over første oplag. Anderledes dog med *Folk*, der blev Hjortøs mest udbredte bog, idet billigserien *Fremads Folkebibliotek* i 1954 sendte den på gaden i 40.000 eksemplarer. Hvor mange, der blev solgt i almindelig handel, kan ikke oplyses, da bøgerne især blev udbredt i abonnement gennem fagbevægelsens tillidsfolk, men *Folk* har altså fundet vej til folkets reoler.

Berlingske Tidende fandt, at ”Forfatteren iagttager godt, det maa man lade ham, og han har betydelige Anlæg for Satiren – den virker langt mere oprindelig og ikke saa forceret hos ham som hos Gustav Wied”. Jørgen Bukdahl finder i sit Hjortø-essay i *Det moderne Danmark* (1931), at ”Bogen som Illusionsværk (er) en af Hjortø’s mest vellykkede”, og udover Gustav Wied nævner han Herman Bang til sammenligning, især *Ved Vejen*, der jo rummer flere satiriske elementer.

Hovedværkerne

Støv og stjærner, 1904

”Ivar Holt tilbragte hele dagen ude på landet og forfattede under sagte fløjten en lyksalighedsteori, som han glemte i det øjeblik, han blev færdig med den. Kærnen i hans teori lød ellers som følger:

Den sande lyksalighed består i at ha uendelig megen tid til sin rådighed og ikke at mærke, at man bruger den.

Knud Hjortø,

Da han kom tilbage til byen og så andre menneskers ansigter, faldt det ham ind, at også han måtte gøre noget for sin fremtid. ... ”

Knud Hjortø: (*Støv og stjærner*, s. 120f.)

Ivar Holt er en drømmer, der en tid studerer, en tid er journalist og digter. Endelig forsvinder han ud i naturen og dør som eneboer efter forgæves at have søgt at etablere et normalt liv i en småstadsvirkelighed med kontorjob og en god ung bondedatter som kæreste. Handlingen i bogen, der skildrer hans udvikling, er ganske løst struktureret omkring skildringen af en række syner og refleksioner. Holts projekt og ulykke er, at han søger en lykke, der ikke findes i virkeligheden. Han søger sin glæde i naturen, men det er glæden han søger, ikke naturen, som Otto Gelsted formulerer det i sit essay om Hjortø i *Tilskueren*, december 1915, s. 506. Hans kærlighed er uden sanselighed, for han er lutter ånd og flygtet fra den slags forhold, der binder ham til reelt og lovbundet, ja: borgerligt liv.

Som digter er Ivar Holt romantiker, nyromantiker i 1890'ernes stil med periodens knivspids østerlandsk visdom, der ser den sande lykke i frigørelse fra jordelivets årsagskæde, og muligheden af at lade øjeblikkets luner være højeste lov i livet. Vi har her en moderne type, hjemme og dog hjemløs i storbyen, en drømmer, splittet mellem den svævende ånd og den undertrykte krop, og derfor uden livskraft. Jo værre det går ham i livet, des stærkere bliver lykken i hans indre paradisdømme. Døden finder han på bar mark i en snedrive uden for sit eneboerhus.

Chr. Rimestad var glad for bogen i sin anmeldelse i *København*: han finder en rigdom af sanseiagttagelser, som man ellers kun finder hos en Johs. V. Jensen. Sandelig, ”Knud Hjortø er digter”. Oscar Geismar (*Nogle Digterprofiler*, 1906) ser *Støv og stjærner* som en fortvivlet bog: ”Verden har ingen Brug for Digteren”. Senere har man fået et andet syn på bogen og dens projekt, men derom lidt senere

Esther Kielberg har til den tyske (gen)udgivelse af Hermann Kiys oversættelse fra 1905, 2007, *Staub und Sterne*, skrevet et introducerende og tolkende essay, ligesom romanen fremkaldte en række anmeldelser i tyske medier, især kan fremhæves Peter Urban-Halles anmeldelse i *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (omtalt i *Berlingske Tidende* 11/1 2008).

To verdener, 1905

”Niels Grandlev, der af sine egenskaber bedst kendte og satte mest pris på fornuften, mente, at de kunde tale fornuftigt om det og således komme over det, for han kendte hende godt nok til at vide, at det var noget meget alvorligt, der optog hende. Det er jo så rimeligt, at en mand, der har tid tilovers og er forelsket, blir specialist i de forskellige udtryk i sin kærestes ansigt.”

Knud Hjortø: (*To verdener*, s. 102)

Niels Grandlev er filolog, og i skuffelse over at være blevet forbigået ved et par stillingsbesættelser ved universitetet har han søgt til provinsen som engelsklærer ved en præliminærskole. I øverste klasse sidder Helga, en smuk og dygtig, moden pige, som han forelsker sig i. Det er gensidigt, de bliver forlovet og gift. Men de går galt af hinanden, for de er stærke personligheder hver for sig. Grandlev mener nok, at hans dygtige forlovede har evner til at kunne drive det til en institutbestyrerindeeksamen, men hendes lyst går i kunstnerisk retning, hvor hun sætter igennem, at hendes store talent udvikles. Dette sætter forholdet på prøve, og da hun efter at have bragt et dødfødt barn til verden tager bort fra ægtefællen for at følge sit kald i Paris, hvor hun slår igennem som maler, må han tage sit liv op til overvejelse.

Grandlev er som sagt filolog og udvikler sig som kulturfilosof, hvor han i kontakt med en kreds af ligesindede dyrker åndskulturen, som den var, og han finder en beskeden rolle som medarbejder ved et tidsskrift.

To verdener kæntrer vistnok i forhold til intentionen; hvad der skulle være en roman om en skolepedant, hvis lidenskab er tænkningen, bliver i virkeligheden til en dybt interessant bog om udviklingen af en kvindelig kunstnereksistens. Helga er den betydeligste person i bogen, og et tydeligt tegn fra den nygifte Hjortø på den interesse for kvindepsykologi, der skulle komme til at fylde så meget i hans modne forfatterskab.

Efter at Helga har fået succes i det fremmede, og efter at Grandlev er faldet til ro i sin vismandsrolle, tager Helga fra Paris tilbage til barndomsbyen, og det står ved bogens slutning åbent, om forholdet kan genoptages. I givet fald ville det blive mellem to modne, selvstændige mennesker, der ikke længere drømmer om at mødes i den stærke, hele lidenskab, men som måske kan leve i et mindre fordringsfuldt forhold.

Berlingske Tidende skriver i sin anonyme anmeldelse: "Om to Verdener, den gamle og den nye, tegnet i Mands og Kvindes Lignelse, taler denne Bog, der ved sin Rigdom paa Tanker og sin absolut(t)e Foragt for traditionelt Romanstof hævder sig en smuk Plads paa Efteraarets Bogmarked og fortjener at finde gode og forstaaende Læsere". Det sidste ønske er naturligt nok og ikke banalt, for Hjortø søger ikke de store episke udsving i sine modne fortællinger, hvor det snarest er forståelsens eller analysens trin, der bestemmer handlingsgangen, og ikke mord og selvmord som f.eks. i *Hjemme fra egnen*

Hans Råskov, 1906

"Hans bevidsthed havde nået de sumpede, farlige dybder, som vort sjæleliv synes at hvile på, og han overværede – i løbet af et helt år – en opløsningens komedie, som der ikke skal gøres forsøg på at gengive her. Han kunde ikke løbe fra noget; han havde perverse syner, der ligesom vilde kræve erstatning for hans livs kyskhed; andre udgik fra Johannes' Åbenbaring og bragte forvrængede billeder fra en bog, der selv er sjælelig usundhed - -"

Knud Hjortø: (*Hans Råskov*, s. 211)

Den følsomme bondesøn Hans Råskov har siden sin mors tidlige død ikke kunnet slutte sig til nogen i ømhed og kærlighed, slet ikke til faderens husholderske. Ved flere lejligheder fortrænger han sin følelsside bag et panser af had og selvhævdelse. F.eks. da han under en voldsom og angstvækkende tordenoplevelse føler, at verden går af leje, men han undlader at søge trøst og begiver sig i stedet ud i vejret, hvor han reagerer på sin frygt med lutter handling, bl.a. ved at standse en løbsk hest. Senere skiller han sig ud fra sine søskende ved at lægge sig efter læsning: fysik og kemi optager ham tidligt – og Johannes' åbenbaring.

Tre gange går han gennem isen. Første gang, da han som barn strejfer alene ved søen, opsat på at uddrive sine milde følelser for en kammerat; anden gang, da han med bortvendt ansigt redder en karl på egnen, som han har været i slagsmål med – og efter først at have sikret sig, at oplevelsen havde ødelagt den anden. Sidste gang bliver det hans død, herom senere.

Hans Råskov bliver kemiker med speciale i dynamit og ølbrygning. Han lever et ensomt og sammenbidt arbejdsliv uden at slutte sig til nogen. Men brygmesteren går i gæring: mod sin vilje forelsker han sig i en ung lystig enke, Ida, men samtidig med at han linder på bindingerne til følelserne, bryder voldsomme kræfter løs, og han flygter fra hende, efter at hans psykiske udladninger har gjort hende vanvittig. Selv drager han til udlandet, hvor han lever en længere årrække med hårdt arbejde og daglig træning af sit sjælelige panser mod de sygelige sider af sit

sind.

Da han endelig vender hjem, træffer han en unge pige, Anna. For første gang føler han fortrolighed til en kvinde; og hun elsker ham, skønt hun aner karakteren af hans væsen. Dagen for deres bryllup brænder deres hus ned, og Hans Råskovs vanvid bryder ud i lys lue.

Gennem et par års ensomt liv på en landlig kro ved Limfjorden gennemlever han sin krise, og han rystes af mareridt og hallucinationer. Men efterhånden svinder sygdommen; den indre vulkan er brændt ud. Og her oplever han sin tredje tur gennem isen. En ham ubekendt dreng er faldet i vandet, og Hans Råskov begiver sig uden tøven ud for at hente ham. Det lykkes ham at redde drengen, men selv går han under – han føler til sidst, at det smerteligt kolde vand er blevet lunt, den indre ildebrand er slukket, og han dør fredfyldt. Hjortø slutter fortællingen med den iagttagelse, at den mildhed, han har savnet hele livet, endelig havde fundet vej til ham.

Her i *Hans Råskov* er Hjortøs viden om de sjælelige vulkanismer, som bar Syner, nyttiggjort i et portræt af en magtfuld, moderne og tilsyneladende rationel mand. Denne indsigt er Hjortø måske ikke ene om i tidens danske litteratur, men han administrerer den så stramt og konstruktivt, at Otto Gelsted allerede i sit tidligere nævnte essay fra 1915 refererer til tidens spirende dybdepsykologi, hvis viden om f.eks. faren ved fortrængning af driftslivet, Hjortø demonstrerer. I øvrigt kan man notere, at da Hans Råskov drager udenlands for at søge en berømt nerve læge, vælger han af alle byer Wien.

I *Aftenpostens* anmeldelse noteres – sandt evangelisk – at det er en tung og mørk, sørgmodig bog, der rummer "Historien om en Mand, som hele Livet kæmper med sig selv, og som først vinder Sejr i sin Dødsstund". Som parallel nævnes J. P. Jacobsens *Niels Lyhne*.

To verdener 1-3, 1944

I sit tidligere nævnte selvbiografiske rids fra 1914 skriver Knud Hjortø:

"Til min redegørelse for min første bog vil jeg gerne føje et par betragtninger over de tre bøger, som dernæst fik størst betydning for min kunstneriske udvikling, *Støv og stjerner*, *To verdener* og *Hans Råskov*. De danner en trilogi, idet de hver især står i et særligt personligt forhold til deres forfatter. Den første er fantasiens roman, den anden er romanen om den rene intelligens for den mandlige persons vedkommende, og den tredje er lidenskabens, viljens roman. Der er noget ensartet i hovedpersonernes anlæg og udgang. Typen er i hvert fald så stærkt særpræget, at den må gå under. Tiden kan ikke tåle den.

Denne trilogi er for øvrigt ikke planlagt som sådan, først bagefter har jeg forstået den indre nødvendighed, der måtte skabe den."

Knud Hjortø: (*Under det svindende lys*, 1933, s. 75-76)

Denne sene indsigt forklarer en række punkter i de tre oprindelig selvstændige romaners særpræg, især deres hovedpersoners ensidighed. De skal opfattes som eksistentielle typer på linje med Søren Kierkegaards romanfigurer; som en senere parallel kan nævnes Henrik Stangerups triptykon, romanserien om æstetikerens P.L. Møller, *Det er svært at dø i Dieppe* (1985), etikeren P.W. Lund, *Vejen til Lagoa Santa* (1981) og endelig den religiøse prins, *Broder Jacob* (1991).

I forlængelse af Hjortøs erkendelse af de tre romaners indre sammenhæng udgav forlaget Gyldendal dem i 1944 samlet under titlen *To verdener* 1-3, og som sådan vil de blive stående som forfatterskabets hovedværk og største indsats

Manddomsromanerne

En række mellembøger

De tidligere anslåede temaer varieres og udbygges i en række romaner fra de følgende år, hvor i øvrigt novellerne og sproggranskningen kommer til at fylde en del i forfatterskabet. Novellerne vil blive behandlet samlet efter gennemgangen af romanerne.

Den gang man var ung (1908) er en let og munter kærlighedshistorie, mens *Rasmus* (1909) er en psykologisk studie over en bondepolitiker. *Den fortabte søn* (1910) skildrer en slapsvans' udviklingshistorie, mens den betydeligere *Grøn ungdom og grå sjæle* (1911) i fiktiv form modulerer en række selvbiografiske temaer fra landet, seminarieret og byen. Ikke mindst den unge helts mere sproglige end erotiske optagethed af de unge piger er morsomt skildret. *Forårsskyer* (1912), *Fru Herta* (1914), *Æventyret* (1915), og *Kærligheds spind* (1920) handler alle – med kvinder som centrale personer – om kærlighed, der lykkes. Betydeligst af dem er *Fru Herta*, om den fejløpdragne købmandsdatter, der tager liv og ægteskab i sin egen hånd og udvikler sig til en myndig og ansvarlig kvinde.

I *Faust* (1921) fortælles om Henrik, en ussel stymper, der får lov af døden til at leve sit liv om på den betingelse, at han skal huske det forrige. Han bliver rig, men ulykkelig; andre opfatter ham som djævelen selv, for i al sin klogskab spreder han død og uhygge om sig, og han tager med glæde mod døden anden gang.

Den gule krønike (1923) rummer det nærmeste Hjortø kommer en religiøs bekendelse. Hans værker er normalt ikke præget af religiøsitet, men her giver han, hvad Paul Naskov (i *Danske digtere i det 20. århundrede*, 3. udg., 1980, bd. 1, s. 147) træffende har kaldt en "mytologisk verdenshistorie", hvor elementer fra alle verdens myter og heltesagn komponeres sammen til et epos om et menneskeheds utopia, en ny kulturmyte efter verdenskrigens kaos. En parallel er afsnit af Ernesto Dalgas' *Dommedags Bog* (1903), som Hjortø meget vel kan have kendt.

Hans Heilums nat (1924)

"Lyset fra den lille natlampes glas stod på loftet som en rund og klar skive; den hang der ubevægelig på det ellers halvmørke loft og lignede en død gøple, der står i vandets overflade, og der var mørkere aftegninger inde i den som af æggestok, og hvad der ellers findes i en gøple; den flød svagt skinnende oven på et gråt hav.

Hans Heilum flyttede sig i sin seng: Søster, sae han, - jeg er tørstig; giv mig lidt at drikke."

Knud Hjortø: (*Hans Heilums nat*, 1933, s. 5)

Da Hans Heilum er en stor dreng hjemme på gården, bliver han tiltrukket af et kildevæld på marken uden for gården. Han vil udforske det bundløse væld og forsøger at lodde bunden med en lang stage – uden held. Til sidst smider han tøjet og dykker ned langs de stejle sider, til han fornemmer fast grund. Da han dukker op, møder hans blik pigen Matilde, yngste tjenestepige på gården. Hende knytter han sig til i en spirende forelskelse, til han som 16-17-årig begynder at læse i København

Her kommer han som ung kandidat ind i kredsen omkring en oppositionel avis, hvis journalistiske stjerne han bliver i nogen tid – godt hjulpet af kollegaen, man-eateren fru Sverrild, som han indleder et forhold til. Da han møder en ung kontorpige, Inger, tvinges han til at gøre sin stilling klar. Han bryder med det radikale miljø, hvor hans stjerne er for nedadgående, og efter en periode som økonomisk spekulant bliver han syg og kommer igen til

Knud Hjortø,

et sjæleligt væld-hul. Hans ironiske og kyniske livsform bryder sammen, og i sin galskabs nætter bliver han hallucineret. I mareridtene, der skildres med stor detaljerigdom, når han bunden i sit sind og vinder fodfæste som i ungdommen, og han kæmper sig langsomt op til overfladen. Op til Inger og til drømmen om et liv som uironisk, varm digter.

Hans Heilums nat er en betydelig roman. Få år tidligere havde Hjortø i *Tvelys* (1917) taget de sjælelige rørelser op igen, her i en analyse af det politiske forræderi, afgjort i et spil mellem natlige drømme og vågen, opportunistisk dagsbevidsthed. Den når dog ikke *Hans Heilums nat* i styrke og konsekvens, men vidner om, at bevægelserne fra *Syner* og *Hans Råskov* stadig er levende, for - som det synes - at afklares i denne, den sidste af de sindsbevægende romaner.

Jørgen Bukdahl understreger (*Det moderne Danmark*, 1931, s. 101) linien fra *Syner* til *Hans Heilums nat* (der markerede Hjortøs 25-års forfatterjubilæum) ved konstateringen af, at den første bog var et kaos, men den sidste et kosmos. Man kunne med Paul Nakskov (*Danske digtere i det 20. århundrede*, 3. udg. bd. 1, side 145) tilføje, at det skyldes, at fremstillingen er "et stykke psykoanalyse ved den selvkonfrontation, der ligger i drømmene".

Svundne somre og gamle vintre, 1931

"Den følelse, at livet går fremad i knæk og brud, så der ingen forbindelse synes at være fra det ene afsnit til det andet, den havde jeg i høj grad dette år. Jeg kunde ikke se nogen lighed mellem mig, der læste stærkt og vedholdende, og så den dreng, der tumlede omkring i halvmørke og var ingenting til."

Knud Hjortø: (*Svundne somre og gamle vintre*, s. 78)

Selvom Knud Hjortø ikke har skrevet andet end nogle få selvbiografiske skitser, mest i form af enquete-svar til aviser og tidsskrifter, er hans erfaringer med livet heller aldrig fjern i hans forfatterskab. Tættest på i den tidlige roman *Grøn ungdom og grå sjæle* (1911) og i den sidste, *Svundne somre og gamle vintre*. Her skildrer han i jeg-form drengen Knuds barndom på gården og hans ungdom i gymnasium i byen og universitet i storbyen, til han konstaterer side 198, at "Min ungdom er forbi". Næste og sidste afsnit begynder han med "Tredve år er gået"; her vender han tilbage til sin barndom - i centrum står optagetheden af at brænde bål, af at lade sin røg stige til himmels som Abels offerild, dog i en skrå søjle i hans tilfælde, ikke Abels lige. Så bålet bliver en grunderfaring for ham ved siden af kildens vældhul på skrænten til den mose, der kommer igen og igen i forfatterskabet. Hullet bliver sindbilledet på forbindelsen til de dybeste lag i bevidstheden, hvorfra der udgår syner, galskab og livsindgribende impulser. Mosen med dens mørke vand og svigefulde tørvebund bliver også tegn på det farlige, der må udforskes og udfordres. Som lille falder han gennem isen i sit forsøg på at gå på vandet og kommer i livsfare. Senere i denne bog vader han ud i mosen og plukker som ivrig og ungdommelig botaniker planten brudelys - med de ni støvdragere - som han giver til sin unge veninde Rose. Senere fortsætter han sine botaniske studier med den raffinerede og villigt-uvillige Erica. Barndommens landskab og oplevelser får symbolkarakter og viser litterært tilbage til hans udgangspunkt i 1890'ernes digtning, som han er trofast mod her i sin sidste roman, der er vemodig, men dog lys og let - skrevet under det svindende lys, før han blev endeligt blind.

Paul Nakskov hefter sig i sit tidligere nævnte essay om Hjortø ved, at bogen trods sin skildring af en kærlighedsfallit har en stor og munter styrke i kraft af "de fine erindringsglimt i historiens start, der helt usædvanligt rammende lader læseren medopleve drengens første år, hvor bevidstheden vågner og via sproget tilegner sig verden...". Man skal helt frem til Klaus Rifbjergs *Camouflage*, 1961, og hans andre skildringer af det halvbevidste barnesind for at

Knud Hjortø,

finde noget lignende.

Noveller

Knud Hjortø udgav en halv snes novellesamlinger, ti, hvis man regner hans tidlige religionskritiske satirer, *Præster* (1907) med.

Novellerne deler i høj grad tematik med romanerne, og ligesom når det gælder dem, kan det være svært at angive deres ideer, for nok kan Hjortø skildre skarpe meninger i sine bøger, men de er altid båret af fiktive personer, hvis livshistorie han vil skildre. Derfor indgår synspunkterne i sammenhænge, der gør det svært at knytte dem entydigt til forfatterpersonligheden. Så er det mere på sin plads at angive emneområder for disse kortere historier, der fremkom i samlinger, aviser og tidsskrifter, og hvoraf nogle er trykt for første gang i bogform efter forfatterens død i et af de novelleudvalg, der blev foranstaltet af bl.a. Åge Marcus, *Ved stoppestedet* (1939) og Johannes Smith: *Olsens bænk* (1951) og *Eva* (1954) (dette udvalg i samråd med Knud Hjortøs enke, Kristine Hjortø). Begge disse sidste udvalg er forsynet med indledning af Johannes Smith.

Johannes Smith gør i sit essay i *Eva* den slående iagttagelse, at næsten alt, hvad Knud Hjortø har skrevet, foregår før 1914, skønt de fleste bøger er skrevet senere. Krigen giver ham anledning til det store almenreligiøse fantasy-værk *Den gule krønike* (1923), der er strejft ovenfor, men ellers er det barndommens landlige miljø, der slår igennem novellerne (især i *Grøde* (1909), *Indensogns og udensogns* (1919) og *Kringelveje* (1929). Efterhånden samler interessen sig om kvindeskikkelser og deres særlige (kærligheds)psykologi: *Kvinden vor medhjælp* (1916), *Spotske jomfruer* (1918) og *Drømmen om kvinden* (1928). I de sene noveller spiller erindringen en større rolle (*Tre i spillet*, 1930 og *Under livets træ*, 1932, den sidste bog Hjortø selv gjorde klar til udgivelse.) Egentlig idédigtning findes især i samlingen *Ud for skrænten* (1922), og i det lille bind betragtninger og aforismer, *Tænkt og oplevet* (1925).

Sprogvidenskabelige og andre essays

Knud Hjortø udgav to bind med sprogvidenskabelige og -psykologiske overvejelser, de fleste oprindeligt trykt som kronikker i dagspressen. Det drejer sig om *Fra ordenes samfund*, 1915, med titler som "Barnesprog", "Kvindens og mandens sprog" og "Vort sprog og vort legeme". I 1927 udsendte han *Sprogets luner*, hvor ortografiske spørgsmål drøftes. Han er også interesseret i brugen af ordet "man" – som i øvrigt også Martin A. Hansen, en anden sjællænder med dialekt som første sprog. Denne iagttagelse fremkom i en uofficiel opposition ved Thorkild Bjørnvigs disputats, *Kain Alter*, 1964. Efter Hjortøs død udkom en *Afløsningsordbog* (1933), og Hans Kyrre foranstaltede et udvalg af sproglige arbejder med en fortale, "Knud Hjortø og Sproget", (*Skrift og tale*, 1936).

1933 bragte Johs. V. Jensen et udvalg af Hjortøs tekster, også musik- og litteraturkritik, det flere gange omtalte *Under det svindende lys*.

Modtagelse og den senere kritik

Bortset fra debut-bogen, *Syner*, blev Hjortøs bøger modtaget af en positiv presse, prøver på denne kritik og brudstykker af omtalen af værkerne i sekundærlitteraturen er anført i forbindelse med gennemgangen af de enkelte tekster. Man kan næsten sige, at Hjortø med tiden blev et fast inventarium i årets boghøst, en solid kvalitetsforfatter, som sjældent vakte

furore, gammeldags allerede mens han levede, en skikkelse fra før verden gik af lave – en rigtig *Digter*.

Den senere kritik er faldet i klumper. Allerede i 1906 blev han omtalt i to bogpublikationer. Først i Chr. Rimestads *Digtere i Forhør. Interviews og Breve*, hvor hans "Breve" stykkes sammen af udgiveren, der ikke orkede sig uden for hovedstaden for at interviewe forfatterne, men lod det komme an på korrespondance med de digtere, der boede i provinsen. Her slås allerede i starten det gennemgående tema i Hjortø-kritikken an: han har store kvaliteter, men har desværre ikke nået det store publikum. Rimestad skriver træffende, at Hjortø ikke som tidligere digtere dyrker 'virkeligheden', men det mere omfattende, men uklare begreb 'livet', der smager af 1890'erne nok så meget som af 1900'erne.

Oscar Geismar har dernæst i *Nogle Digterprofiler*, 1906, samlet en række litterære essays fra tidsskriftet *For kirke og kultur*. Her portrætteres en række digtere fra Herman Bang over 90'ernes poeter til Jakob Knudsen, Johs. V. Jensen og Hjortø som de sidste. Den danske slettementalitet har bredt sig som almindelig slaphed i kulturen – men så træder Knud Hjortø op: "Indignationens gudinde har atter forladt sin Olymp og med et sværdslag indviet en dansk mand til digter" (s. 189). Geismar identificerer Hjortø og hans projekt med den åndelige nævekæmper Henrik Stendal fra *Kraft*, men finder dog, at *Folk* er højdepunktet i forfatterskabet, bedre end den senere *Støv og stjærner*, der er undfanget i et mismodigt øjeblik, og *To verdener*. Men den kirkelige Geismar sætter altså sin lid til (den ugudelige) Hjortø for fremtiden.

Det første moderne essay om Knud Hjortøs forfatterskab er skrevet 1915 af Otto Gelsted (*Tilskueren*, dec.). Hjortøs problem er fra begyndelsen, at han er faldet mellem en periode præget af sjælelig indadvendthed, vakt af J.P. Jacobsen, og den virkelighedssøgende Johs. V. Jensen. Hjortø forbinder de to bestræbelser og udfolder sin helt psykoanalytiske indsigt i sjælelivet, ikke mindst i fortrængningsmekanismerne, i en moderne romanform. Gelsted analyserer grundigt de tre romaner, der senere blev samlet til trilogien *To verdener 1-3*, som bliver betegnet som det absolutte hovedværk.

Den første monografi over forfatterskabet udkom i 1924, hvor Oluf Friis skrev en grundig "Karakteristik", mens Fritz Johansen havde udarbejdet en bibliografi med 309 indførelser. Friis skildrer Hjortøs baggrund i slægt og samfund, og gør rede for forfatterskabets udvikling. Desuden behandles "Sprog og Stil", livsanskuelsen og placering i samtiden. De store modsætninger, ja ekstremer, man møder i forfatterskabet, føres tilbage til personligheden og det voldsomme møde mellem gammel bonderace og tidens moderne Københavnerkultur, med dens præg af det store udland, som Hjortø jo selv oplevede i Paris. I øvrigt er det en tilforladelig skildring, velegnet til at begynde et Hjortø-studium med.

Også den floromvundne Henri Nathansen ser i sit Hjortø-portræt i *Portrætstudier*, 1930, modsætningen mellem medfødt natur og erhvervet kultur som den inderste drivkraft i forfatterskabet, i hvert fald i de første bøger. Omslaget kommer med trilogien: Nu vender Hjortø det iagttagende blik fra omverdenen og fra optagethed af sanseindtrykkene til betragtning af sindet. Hjortø ejer ikke evnen til at sammenfatte et forløb i en klart skildret situation som f.eks. J.P. Jacobsen eller Henrik Pontoppidan; han er mere en reflekterende digter, der blotter mere end han åbenbarer, som skrevet står. Han taler ikke så meget til fantasien eller følelsen hos læseren, men til tanken. Det kræver anstrengelse, hvorfor læserne flyr dette betydelige forfatterskab.

Jørgen Bukdahl skriver i sit bevidsthedshistoriske værk *Det moderne Danmark*, 1931, et stort essay om Hjortøs forfatterskab under synsvinklen "Den moderne Bevidstheds Gennembrud";

han skildrer gerne forfatterskaberne i værket under et eller andet 'gennembrud's fortegn.

Igen hæfter Bukdahl sig ved Hjortøs udspring i den gamle bondekultur og dens møde med nutiden, som også griber ændrende ind i mange forhold på landet, med andelsbevægelse, højskole etc. Men han står i modsætning til både den sjælelige Helge Rode og til de andre nye digtere af almuerod, Aakjær, Knudsen og Johs. V. Jensen; disse er mere bundet af deres udgangspunkt. Kun Hjortø stod fast på konflikten, og "tog Problemet op for Alvor, levede, led og tænkte det igennem med en saadan Intensitet, at det hæmmede hans frie Digtning" (s. 69-70).

Igen i 1965, i *Danske digtere i det 20. århundrede*, 2. udg., skriver Otto Gelsted et betydeligt essay om Knud Hjortø. Tankerne fra den tidligere behandling er indoptaget i den senere tekst, men nu, da han har mulighed for at overskue hele forfatterskabet, ser han dets store værdier, men må samtidig beklage, at det er gledet ud af læsernes bevidsthed. Han slutter sig til Johs. V. Jensens afsluttende karakteristik i *Under det svindende lys*: den stoute bondeskikkelse i litteraturen, sund, stærk og trods skæbneslag uden resignation.

I 1974 samlede Sven Møller Kristensen under titlen *Den store generation* en række karakteristikker af de digtere, der hed noget med –sen, og som debuterede omkring 1900. De kom fra landet og bragte nye indsigter og temaer ind i den digtning, de gjorde til virkelighedsskildring i modsætning til den umiddelbart foregående. Møller Kristensen har sans for de tidlige romaner fra landet med deres voldsomhed, som han ser gentaget i de skrappe, men sunde opgør som Henrik Stendal tager med 90'er-fimsen i *Kraft*. Han sætter også pris på skildringerne af kvinder, især fra almuen, i novellerne. Formelt er Hjortø i det store og hele traditionalist, det kan forklare, at han er ved at glide ud af den litterære bevidsthed.

Paul Naskov har i sit store essay om Hjortø i *Danske digtere i det 20. århundrede*, 3. udg., 1980, givet en moderne gennemgang af forfatterskabet. Det ses i lyset af Freuds psykologi og Villy Sørensens poetik. Hjortøs projekt var at reformulere en række af de indsigter i forholdet mellem mennesker, som tidligere blev kortlagt af religionen. Hjortø er humanist og realist på sporet af de store eksistentielle spørgsmål: Hvem er vi? Er verden et ordnet, et kosmisk sted? Svaret er dobbelt: modsætningerne godt og ondt, lyst og mørkt findes i tilværelsen og er for så vidt lige sande – vi må leve i og med spaltningen. Kun i den høje livshumor forsones modsætningerne.

Forfatterskabets Efterliv

Den seneste udgave af det store samleværk *Danske digtere i det 20. århundrede*, 4. udg., 2002, der samler århundredets høst på litteraturens mark, omtaler ikke Knud Hjortø. Det er symptomatisk for den skæbne, flere af hans kritikere har spået om: publikum har i stigende grad – og nu helt – forladt et forfatterskab, som forekommer mange gammeldags og sært støvet. Det har ikke sat sig tydelige spor i den senere litteratur, dertil har det formelt været for traditionelt, og den grundlæggende indsigt om det underste land er blevet almengods. Desuden er en række af forfatterskabets steder og typer: landejendommen og den lille købstad, bondefolk og præliminær-uddannede, gledet ud af det litterære fokus, udgrænsede og i bedste tilfælde lidt eksotiske.

Og dog: da debutbogen *Syner* blev genudgivet i 2003 i serien *Danske Klassikere*, blev den generelt ikke anmeldt i dags- eller tidsskriftpressen – med én undtagelse. *Politikens* Mikkel Bruun Zangenberg var nær faldet ned af stolen ved det umiddelbare chok, han fik ved læsningen af den lille bog. Den er "en bombe, der atter detonerer med 104 års forsinkelse, og

skam få den, der ikke udsætter sig for Hjortø-eksplosionens opkvikkende drøn” (13.9.2003). Der er måske endnu håb for dette betydelige forfatterskab fra forrige århundrede.

2008 giver Henrik Wivel i det store katalogværk, der ledsager kunstudstillingen ”Livslyst”, som lancerer begrebet Vitalismen, i afsnittet ”Dekadent barbari. Den maskuline litterære vitalismes fødsel og frigørelse 1890-1920) (side 135-157) en karakteristik af Hjortøs forfatterskab. Det ses i sammenhæng med bl.a. den unge Johannes V. Jensens romaner og – især – Ernesto Dalgas (specielt *Dommedags Bog*, posthumt 1903, i *Danske Klassikere* 1996). Her fremhæves især *Syner*, der betegnes ikke blot som et hovedværk i forfatterskabet, men tillige i perioden og den vitalistiske bevægelse. ”Det voldsomt potenserede forløb i *Syner* er en form for nedtælling af et århundrede, der klinger ud i mørke. *Syner* danner en affyringsrampe for Knud Hjortøs personlige systemskifte, der kommer med *Kraft* i 1902” (152).

I Henrik Wivels optik revurderes således værdien og betydningen af romanen *Kraft*. En videreudvikling af synspunkterne i Livslyst-kataloget giver Henrik Wivel i sit store forfatterskabsportræt i *Weekendavisen* 19. - 27. marts 2008 i anledning af genudgivelsen af romanen *To verdener*, 2008. Her gives en tolkning af især forfatterskabets tidligste romaner, hvori Wivel finder et gennemgående psykologisk tema: ”Det gælder generelt for Knud Hjortøs forfatterskab, at det er låst fast i en kraftspænding. De mest interessante af hans litterære karakterer er bundet i en særlig form for indebrændt smerte, de er spaltet til roden mellem dybe, ja bundløse drømme og krævende virkelighed, forsøg på hengivelse og martrende hæmninger”.

Med Henrik Wivels nybrydende analyser og placering af forfatterskabet centralt i Vitalismen, er der åbnet for et videre arbejde med og vurdering af forfatterskabet og dets betydning.

Tekstoplysninger

Alle Hjortø-tekster er lagt op efter originaludgaven uden ændringer. Dog er *Syner* og *To verdener*, oplagt efter de tekstkritiske udgaver i serien *Danske Klassikere*.

Bibliografi

[Dansk Litteraturhistorisk Bibliografi](#)

- [Værker af Knud Hjortø - efter årstal](#)
- [Udgivelser - efter årstal](#)
- [Værker om Knud Hjortø - efter årstal](#)

Værker af Knud Hjortø - efter årstal

Syner (tekstsuite), 1899

Hjemme fra egnen (roman), 1901

Kraft (roman), 1902

Folk (roman), 1903

Støv og stjærner (roman), 1904

Knud Hjortø,

To verdener (roman), 1905

Hans Råskov (roman), 1906

Præster (noveller), 1907

Den gang man var ung (roman), 1908

Rasmus (roman), 1909

Grøde (noveller), 1909

Den fortabte søn (roman), 1910

Grøn ungdom og grå sjæle (roman), 1911

Forårsskyer (noveller), 1912

Fru Herta (roman), 1914

Æventyret (roman), 1915

Kvinden vor medhjælp (noveller), 1916

Tvelys (roman), 1917

Fra ordenes samfund (essays), 1918

Spotske jomfruer (noveller), 1918

Indensogns og udensogns (noveller), 1919

Kærlighedens spind (roman), 1920

Faust (roman), 1921

Ud for skrænten (noveller), 1922

Den gule krønike, 1923

Hans Heilums nat (roman), 1924

Tænkt og oplevet (essays), 1925

Sprogets luner (essays), 1927

Drømmen om kvinden (noveller), 1928

Kringelveje (noveller), 1929

Tre i spillet (noveller), 1930

Svundne somre og gamle vintre (roman), 1931

Under livets træ (noveller), 1932

Knud Hjortø,

Afløsningsordbog, 1933

Under det svindende lys (essays), 1933, udvalgt og med forord af Johs. V. Jensen

Skrift og tale (essays), 1936, udvalgt og med forord af Hans Kyrre

Ved stoppestedet (noveller, bibliografi), 1939, udvalgt af Åge Marcus

Olsens bænk (noveller), 1951, udvalgt og med forord af Johannes Smith

Eva (noveller), 1954, udvalgt af Johannes Smith og Kristine Hjortø. Med forord af Johannes Smith

Udgaver - efter årstal

To verdener 1-3(romaner), samlet udgave af *Støv og stjærner*, *To verdener* og *Hans Råskov*, 1944

Syner (tekstsuite), tekstkritisk udgave med efterskrift og noter ved Henrik Schovsbo, 2003

Staub und Sterne, tysk udgave af *Støv og stjærner*, oversat af Hermann Kiy (1905), efterskrift af Esther Kielberg, 2007

To verdener (roman), tekstkritisk udgave med efterskrift og noter ved Esther Kielberg og Henrik Schovsbo, 2008

Værker om Knud Hjortøs forfatterskab

Oluf Friis og Fritz Johansen: *Knud Hjortø – Karakteristik og Bibliografi*, 1924

Vilhelm Andersen: *Illustreret dansk Litteraturhistorie*, IV, s 706-710, 1925

Chr. Rimestad: *Digtere i Forhør*, 1906, s. 104-109

Oscar Geismar: *Nogle Digterprofiler*, 1906, s. 187-199

Otto Gelsted: "Knud Hjortø", *Tilskueren*, dec. 1915, s. 505-513

Henri Nathansen: "Knud Hjortø", *Portrætsudier*, 1930, s. 105-132

Jørgen Bukdahl: "Den moderne Bevidstheds Gennembrud – Knud Hjortø", *Det moderne Danmark*, 1931, s. 69-126

Otto Gelsted: "Knud Hjortø", *Danske digtere i det 20. århundrede*, 2. udg. I, 1965, s. 235-248. Genoptryk af Gelstedes essay fra værkets 1. udg.

Sven Møller Kristensen: *Den store generation*, 1974, s. 62-63; 116-117; 218-224

Paul Nakskov: "Knud Hjortø", *Danske digtere i det 20. århundrede*, 3. udg. I, 1980, s. 136-148.

Inger-Lise Hjorth-Vetlesen: *Drift og socialitet*, 1983, s. 42-56

Henrik Wivel: "Dekadent barbari" i Gertrud Hvidberg-Hansen og Gertrud Oelsner (red.), *Livsløst Sundhed, skønhed styrke i dansk kunst 1890-1940*, 2008, 134 – 157.

Knud Hjortø,

Henrik Wivel i *Week-end avisen*, nr. 12, 19/3 2008

Cand.mag. et art. Henrik Schovsbo

f. 1938

har undervist på seminarium og gymnasium til 1995.

Har siden virket som litteraturanmelder, klassikerudgiver og litterær konsulent.

Udgav 2003 Knud Hjortø *Syner* og i 2006 sammen med Esther Kielberg *To verdener* i serien *Danske Klassikere*.